

mus systema influxus physici. Nimirum non querimus, utrum detur physicus influxus, importans mutuam inter animam et corpus communicationem sui in genere causalitatis formalis, rempe per unionem substantialem: nec querimus, utrum etiam admitti debeat mutuis aliquis influxus in genere causalitatis efficientis, *consequens* unionem substantialem; sed solum utrum unio ejusmodi substantialis præcise ac formaliter in efficiente aliquo influxu inter animam et corpus consistat, vel utrum anima et corpus uniantur substantialiter propterea, quod illa in hoc, et hæc vicissim in illud aliquid efficiant. Affirmativa sententia multis cartesianis et lockianis tribuitur, quamquam equidem nescio an omnibus jure merito; ut enim quis affirmativam hac in re sententiam reapse teneat, non sufficit, ut admittat animæ in corpus, et corporis in animam actionem utcumque, sed ut in ejusmodi mutua actione unionem constituat. Verum procul dubio Antonius Le Grand hujusmodi sententiæ assertor dicendus est; vult enim animam et corpus idè inter se uniri, quia agere et pati possunt dependenter a se mutuo (1); siquidem existentibus quibusdam motibus in corpore, v. g. in organis externis vel

(1) Audiatur ipsemet Le Grand, suam diserte exponens sententiam: «Omnis autem unio involvit aliquam similitudinem et dependentiam: quo respectu duæ res diversæ in unum quoddam modo transeunt. Nam eo ipso consentur esse unitæ, quando agere et pati possunt, dependenter a se mutuo. Duo enim corpora dicuntur esse unita, quando ita vicina sunt, ut unum possit in alterum agere, et vicissim illud ab alio pati. Non quod sit necessum, ut ambo simul et semel agant, et patiantur; sed sufficit, si unum agat, et alterum patiatur. Eodem modo duæ mentes inter se uniantur, quando idem affectus sunt eis communes, et ita ordinantur, ut neutra e liquid velit, aut diligat, nisi alterius causa. Ad eundem modum, dicimus animam rationalem esse unitam corpori, quando aliquæ corporis operationes dependant a cogitationibus mentis, et e converso quando aliqua cogitationes fiunt dependenter ab operationibus, seu potius motibus ipsius corporis.—Neque puto quemquam inficias iturum hunc unionis modum, quo mens et corpus connectuntur, cum alius clarius dari non possit; cum mente et corpore a se mutuo dependenter operantibus, facillime intelligatur similitudo et relatio, quæ inter ea, quæ uniantur esse debet, quas ante diximus in actione et passione consistere. Adeo ut quemadmodum duarum mentium unio tandem perseverabit, quamdiu inter eas durabit amor; et duorum corporum

periphæricis sensuum, excitatur anima ac determinatur ad sentiendum, et vicissim existentibus quibusdam volitionibus motus in corpore, motus gignuntur ex imperio ac determinatione voluntatis (1). Neque enim necesse ullatenus est ad hoc, ut anima in corpus et corpus in animam hoc pacto agant, prius eorum unionem præcessisse, quia unio præcise consistit in actione ac passione corporis et animæ cum hac mutua correspondentia dependentiæ (2).

unio nunquam finitur, quamdiu sibi localiter erant presentia; pari modo non cessabit mentis et corporis unio, quamdiu is, qui ea inter se conjunxit, sine corpore motus suos cum dependentia a cogitationibus mentis producere, et mentem exercere suas cogitationes dependenter a motibus corporis. Le Grand, *Instit. Philosoph. secundum principia D. Renati Descartes*, pars 9, art. 3, num. 5, 6. Cfr. num. 7.

(1) «Hanc mutuam actionem (animæ in corpus, et corporis in animam) ita concipiendam esse arbitror. Idææ materiales, id est, motiones excitatæ primum ab objectis externis in organo sensorio, tum nervorum ope ad sensorium commune, quod animæ est sedes, propagatæ, animæ objectum externum representant, eamque simul determinant, ut vi sibi insita illius idem in se excitet, atque adeo illud percipiat: unde necesse est, ut semper cum tali organi mutatione talis in mente sensatio existat. Anima deinde exercendo facultatem locomotivam, cum vult, vi sua determinat fluidum subtilissimum cerebri, seu spiritus animales, ut eos in nervos eorumque musculos inluat, quorum expansione, tensione, aliisque similibus affectionibus desideratus in membro corporis motus consequatur: id quod fieri posse ex anatomia patet. Atque inde fit, ut cum certis in mente volitionibus certi semper in corpore motus cœxistant». P. Storchenau, *Psycholog.* Part. 2, sect. 2, cap. 5, num. 106.

(2) «Forte dices, inquit Le Grand, conjunctionem scientis et corporis non posse consistere in relatione actionum et passionum utriusque; quia talis concursus presupponit mentem jam corpori unitam; prius enim est mentem esse in corpore, antequam aliquas operationes eliciat, quæ a corpore pendent, ac proinde unio præcedit illam mutuam dependentiam.— Respondeo non esse opus, ut mens corpori uniat, antequam ibi operetur, quia ejus existentia non actionem tempore præcedit, et ita nulla apparet necessitas, cur deberet corpori conjungi, antequam operationes suas eliceret. Immo si res bene examinetur, cum spiritus nullo spatio claudatur, sed tantum dicatur esse in loco per operationes suas, non potest dici esse in corpore, nisi quia ibi suas operationes seu cogitationes exercet dependenter a corpore. Quæ mutua correspondentiæ rationem *Unionis*, quæ est inter mentem et corpus, constituit. Le Grand, *ibid.*, num. 8.

276. PROPOSITIO 6.^a Unio animæ cum corpore formaliter consistere nequit in mutuo influxu prout a cartesianis propugnato.

Unio animæ
cum corpore
nequit
formaliter
consistere
in mutuo
influxu.

Prob. 1.º In hoc systemate anima et corpus in homine supponuntur duæ substantiæ completæ atque subsistentes, seseque invicem determinantes ad agendum. Atqui ostensum est, animam et corpus non esse in homine duas substantias, sed unam completam, unam naturam unamque personam. Ergo... 2.º Influxus mutuos cartesianorum inter animam et corpus nihil habet, quod non possit reperiri in unione pure artificiali et extrinseca. Nam etiam diversæ partes machinæ possunt agere cum prædicta mutua dependentia. Atqui inter animam et corpus adest profecto intrinseca et substantialis unio. 3.º Ut anima corpus, corpus animam determinare possit ad agendum, necessaria est prius unio eorundem. Ergo unio non potest formaliter consistere in prædicto actionum commercio cum dependentia mutua. Prob. antecedens, primo relate ad corpus. Nam corpus est substantia materialis, anima vero substantia spiritualis. Atqui non intelligitur, quo pacto materiale agere in spirituale, vel etiam determinare illud ad agendum queat, nisi jam supponatur sibi intime conjunctum. Hinc perpetuæ anxietates cartesianorum, querentium *pontem*, per quem anima ad intuenda corpora transeat, vel corpora ipsa usque ad animam imaginem suam imitant. Prob. antecedens quoad animam; quia, teste intimo sensu, voluntas ita movet corpus, vel determinat ad motum, ut vere experiamur nos aliquid plane nostrum, planeque ad ipsum motorem pertinens, movere: quod profecto supponit animam corpori unitam esse. 4.º Denique ostendimus unionem animæ cum corpore esse naturalem ac personalem. Atqui ejusmodi unio resultare nequit ex sola actione et passione animæ ac corporis cum mutua dependentia, ut per se patet. Ergo unio animæ corporisque nequit formaliter sita esse in hujusmodi actione (1).

(1) Addi possunt, quæ modo dicta sunt contra sententiam Platonis.

277. D) Harmonia præstabilita Leibnitzii. En iterum necesse est terere tempus in repellendis commentis Leibnitzii, qui utinam nunquam gentio indulsisset in conflandis hypothesis, omni experientiæ saneque rationi repugnantibus: quod si aliquando licet pœties, nullatenus decet Philosophum in quæstionibus præsertim gravissimis. Systema istud non aliam inter animam et corpus unionem et commercium agnoscit præter illud, quod situm est in harmonico consensu operationum animæ et corporis eodem modo, ac si ex communi aliquo vinculo atque influxu procederent, quamvis nullum ejusmodi reapse detur vinculum (1). Nam in systemate harmoniæ præstabilite anima ita dicitur a Deo creata, ut vi sibi propria, sine corporis vel alterius externi principii influxu, producat omnes suas perceptiones et appetitiones continuata serie (2), siquidem «perceptiones et appetitiones in anima eodem, quo nunc, modo consequerentur, etiamsi corpus non existeret» (3). Similiter corpus ita compactura est, ut seriem continuatam motuum, volitionibus et appetitionibus animæ respondentium, producere valeat vi structuræ suæ, citra ullam determinationem extrinsecam ab anima dependentem, ita ut motus illi eodem, quo nunc, modo adhuc consequerentur, quamvis anima non existeret, nisi quod nos eorundem conscii minime essemus (4). Jam possibile supponendum est corpus, «in quo series quædam motuum per impressiones objectorum externorum in organa sensoria conservari potest, ut singuli continuo consentiant singulis perceptionibus atque appetitionibus et aversionibus animæ, eodem prorsus ordine sese invicem consequentes, quo animæ modificationes sese invicem excipiunt» (5). Quare ideæ sensuales ideis materialibus ita cœxisterent in hujusmodi corpore, ut ac si corpus in animam influeret, seu vi sua illas produceret, et vicissim motus voluntarii in corpore ita cœxistunt volitionibus animæ, ac si anima in corpus influeret, seu

Leibnitzii
harmonia
præstabilita
exponitur.

(1) Vide Wolf, *Psycholog. rational.*, sect. 3, cap. 4, num. 612.

(2) *Ibid.*, num. 613.

(3) *Ibidem*, num. 614.

(4) Vide Wolf, *ibid.*, num. 615, 616.

(5) *Ibid.*, num. 617.

vi sua motum corporis produceret) (1). Deus itaque omniscius, sapientissimus, liberrimus, potentissimus, creator et gubernator rerum omnium, videns in infinita multitudine animarum corporumque, quænam animæ et quænam corpora haberent operationes consentientes, «harmoniam præstabilivit, quatenus animæ junxit corpus, in quo existere potest series motuum, perceptionibus et appetitionibus animæ consentientium; et cum fecit rerum materialium nexum, ut motus isti ad actum perducantur per continuas in organa sensoria impressiones extrinsecus factas» (2). Intelliges hinc, «cur suam de commercio animæ et corporis explicationem Leibnitzius vocaverit *Harmoniam præstabilitæ systema*. Harmoniam repetiit ab amico operationum consensu: *præstabilillam* dixit a dispositione, præordinatione seu *præstabilitione* Numinis, per quam animæ corpus illud associavit, cujus motus voluntati animæ respondent, et eam cuius corpori adjunxit animam, quæ in perceptionibus suis attemperata esset motibus in organo sensorio factis. Hæc *Harmonia præstabilitionis* est actus Dei, quo efficit, ut harmonia seu stabilis consensus animæ et corporis subsistat citra influxum realem unius substantiæ in alteram per ipsam utriusque essentiam atque naturam» (3).

Habes hic celebre systema, quod Leibnitzius «labore per decem fere annos impigre continuato» (4) concinnavit, multisque in scriptis exposuit, ac propugnavit (5), et postea secuti sunt Hanschius, Jaquelot, Bullfingerus alique viri in Protestantium præcipue castris clari, sed præ cæteris Christianus Wolfius. Illud vero Leibnitzius tamquam medium inter systema influxus physici et assistentiæ propositum voluit, quia nec continet actionem mutuam inter animam et

(1) Ibid. num. 621.

(2) Wolf, loc. cit. num. 626, 624.

(3) Hauser, *Elementa Philosophiæ*, tom. 3. *Psycholog.*, pars. 3.^a, quaest. 3, art. 1, num. 185.

(4) Hauser, op. cit. pars. 3.^a, quaest. 3, num. 178.

(5) Primum in *Journal des sçavans*, ann. 1695, pag. 444 seqq; 456 seqq; postea in *Princ. Philos.*, num. 81 seqq; et *Consid. sur le princ. de vie; Eclaircissement du nouveau système de la comm. des substances; Eclairciss. sur l'union de l'âme et du corps; Theod. part. 1*, num. 62, etc., etc.

corpus, sicut primum, nec eripit activitatem animæ ac corporis, sicut alterum; id quod exemplo duorum horologiorum ipsemet declaravit (1). Doctrina tamen hæc, statim ac prodit, a Newton, Clarkio, Lamy, Foucher, Bayle, Tournemine, Langio aliisque, ac præsertim a P. Fortunato a Brixia O. M., acriter impugnata est, atque hodie communiter jure merito deseritur.

278. PROPOSITIO 7.^a Leibnitzianum systema præstabilitæ harmoniæ est hypothesis pure gratuita et repugnans, viamque aperit multis absurdis catholicæ doctrinæ parum consentaneis.

Prima pars: *Harmoniæ præstabilite systema est hypothesis pure gratuita*, probatur: quia nulla est ratio sive a priori sive a posteriori persuadens et animam et corpus suas efficere operationes continuata serie absque ullo externi principii influxu, ita ut et anima easdem prorsus perceptiones habitura esset, etiamsi nullum existeret corpus, et corpus vicissim suas, licet non existeret anima.

Secunda pars: *Systema harmoniæ præstabilite est hypothesis repugnans*, 1.º experientiæ, quia influxum corporis in animam et animæ in corpus plane cuius testatur conscientia, ut constat ex superius dictis. Immo vero, nisi dicamus

(1) «Figurez vous deux horloges ou montres, qui s'accordent parfaitement. Or cela se peut faire de trois manières. La première consiste dans une influence mutuelle; la seconde est d'y attacher un ouvrier habile, qui les redresse et les mette d'accord à tous moments; la troisième est de fabriquer ces deux pendules avec tant d'art et de justesse, qu'on se puisse assurer de leur accord dans la suite. Mettez maintenant l'âme et le corps à la place de ces pendules; leur accord peut arriver par l'une de ces trois manières. La voie d'influence est celle de la philosophie vulgaire; mais, comme l'on ne saurait concevoir des particules matérielles, qui puissent passer d'une de ces substances dans l'autre, il faut abandonner ce sentiment. La voie de l'assistance continue du Créateur est celle des causes occasionelles, mais je tiens que c'est faire intervenir *Deus ex machina* dans une chose naturelle et ordinaire, ou selon la raison il ne doit concourir, que de la manière, qu'il concourt à toutes les autres choses naturelles. Ainsi il ne reste que mon hypothèse c'est-à-dire, que la voie de l'Harmonie. Leibnitz, *Second éclaircissement du système de la communication des substances*.

conscientiam nobis perpetuo illudere, nemo credit eadem affectiones eodemque modo subituram esse animam, etiamsi corpus nullum existeret, et corpus similiter, quamvis non unitum esset cum anima.

2.º Repugnat sensui communi omnium, qui a) persuasissimum habent ejusmodi mutuam influxum; b) similiter certissime tenent innumeras sepe sibi invicem succedere in anima cogitationes et appetitiones, quarum posteriores ac subsequentes non habent rationem sufficientem in praecedentibus (1). Atqui doctrina leibnitianorum est omnes perceptiones animae hoc ordine procedere, ut semper posteriores praeparantur a prioribus...

3.º Repugnat rationi. Ratio enim demonstrat a) ex anima et corpore unam existere naturam et personam; animam esse formam corporis substantialem, dantem illi esse specificum et vitam, prout fuit in superioribus probatum reliquimus. Atqui haec omnia negat leibnitianum systema. Ergo rationi repugnat. b) Ratio praeterea dicitur cum sensu communi nos posse certo affirmare ex loquela caeterisque vitae et ingenii signis relucentibus in corpore aliorum, quod ii sint homines anima rationali praediti, ejusdemque nobiscum speciei. Atqui nihil horum jure merito pro certo habere licet, si credamus harmonistae Wolfio, secundum quem «corpus humanum omnia haec (judicia et ratiocinia intellectus) loquela oris proferret, etiamsi nulla existeret anima. v. g.

(1) Hoc quod per se patet, ita declarat Genuensis: «Sumat quis in manus lexicum aliquod linguae alicujus, catalogum plantarum, animantium aut aliarum rerum, dictionaria artium, scientiarum, historiarum; intra horam percurrere potest duo millia verborum, idearum inter se nullo modo connexarum, plantarum dissimilium animantium, artium, factorum, hominum illustrium. Quis in omnibus his dixerit rationem posterioris ideae, aut perceptionis contineri in anteriori et non potius in impressionibus in sensibus aut cerebro factis? Ex. gr., lego haec verba: Aaron, Aristides, Aristippus... Busiris, Bucopthalmus... Delphus, Dido, Dante, David, etc., totidem obversantur menti perceptiones: est autem quisquam adeo ineptus, qui dicat rationem sufficientem notionis Aristidis esse in perceptione Summi Sacerdotis Aaronis...? Lego haec: Alpha, Aaron... Anchora... Homerus, Ficus... Draco, Luna... Tunc alterius perceptionis in altera rationem sufficientem explicaveris? Genuensis, *Disciplinar. metaphysicar. elementa*, tom. 3, pars. 3, propos. 27, *Secunda pars*.

Archimedes tam sublimia inventa, quibus Geometriam ditavit, in libris suis exposuisset, librosque singulos eodem, quo conscripti sunt modo scripsisset, etiamsi nulla ipsi fuisset anima. Mechanismo igitur corporis perfici possent, quae rationis opus sunt, et facultatibus animae immaterialibus originem debent» (1). Unde quid, nisi idealismum et scepticismum consequi necesse est?

Tertia pars: *Harmonia praestabilita Leibnitii viam aperit magnis absurdis, catholica doctrina parum consentaneis*. Prob. 1.º Doctrina Ecclesiae est animam rationalem esse vere, per se, essentialiter atque immediate corporis formam; ab eademque manare totam, quae in corpore est, vitam. Atqui hoc impossibile est in leibnitiano systemate sustinere. 2.º Alibi ostendimus idealismum non solum esse absurdum, sed nec posse stare cum Fide catholica (2). Atqui harmoniae praestabilite doctrina favet idealismo, vel etiam recte ducit ad illum. a) Nam in hoc systemate anima vi sibi propria producit omnes suas perceptiones et appetitiones continua serie (3); quod est praecise principium et forma idealismi subjectivi (4). b) Harmonistae totidem verbis docent, quod perceptiones et appetitiones in anima eodem, quo nunc, modo consequerentur, etiamsi corpus non existeret; consequenter etiam anima eodem, quo nunc, modo sibi repraesentaret hoc universum, etiamsi mundus adspectabilis non existeret (5). Atqui, hoc jacto principio, nulla est ratio asserendi existentiam proprii corporis et adspectabilis mundi. Ergo logice negare illam licebit idealistae. 3.º Dogma fidei est libertas humana. Atqui in systemate harmoniae praestabilite ruit libertas. Ergo... Prob. Minor. a). Secundum harmonistas perceptiones atque appetitiones animae ita continua serie producuntur ab anima, ut tertia fluat ex secunda, secunda ex prima, et generatim consequentes ex antecedentibus, quia nempe status sequens rationem sui sufficientem habet in antecedente, sive, ut leibnitiana forma loquendi utar, *praesens est gravitum futuro*. Atqui hoc destruit

(1) Wolf, *ibid.* num. 637.

(2) Vide *Cosmolog.*, num. 6, pag. 15, 19, seqq.

(3) Wolf, *ibid.* num. 613.

(4) Vide *Cosmolog.*, num. 5, pag. 14, 15.

(5) Wolf, *ibid.* num. 614.

libertatem, saltem in sensu harmonistarum; tum quia doctrina ipsorum est, posita ratione sufficienti, subsequi debere ratiocinatum; tum quia hæ perceptiones atque appetitiones animæ certis motibus corporis (qui procul dubio non dependent ab anima, sed ab ipso illius mechanismo et structura necessario consequuntur) harmonice consentiant, oportet. Quare si anima posset aliquam harum perceptionem et appetitionem libere cohibere, vel aliam ejus loco ponere, harmonia præstabilita inter actus ejus motusque corporis abrumpetur. β) Multo vero luculentius apparet, nullam animæ libertatem inesse circa motus et operationes quaslibet corporis: siquidem hæ omnes eodem modo vi mechanismi, citra ullam determinationem *extrinsecam* ab anima pendentem, consequerentur, ac proinde etiamsi anima non existeret (1). Atqui ex hoc sequitur aperte nullum corporis motum vel operationem non esse fatali necessitati subjectam, nullam proinde imputabilem, et quidquid blasphemiarum, detractorum, calumniarum... ore protuleris, quidquid turpitudinis, incendiorum, rapinarum, cædium corporis membris commiseris, nullo reapse peccato inquinari. γ) Præterea frustra Apostolus præcepisset: *Mortificate... membra vestra* (2), et: *Fugite fornicationem* (3), etc.; nec vere Christus Dominus edixisset: *De corde... exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furia, falsa testimonia, blasphemia* (4), nec teneremur occasiones peccati vitare sensuum custodia secundum *Ecclesiastici* præceptum: *Averte faciem tuam a muliere compta, et non circumspicias speciem alienam: propter speciem mulieris nulli perierunt, et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit* (5). Quandoquidem affectiones et appetitiones itemque tentationes animæ, secundum harmonistas, independentes sunt prorsus a corpore, atque adeo a sensationibus, et eædem prorsus essent, etiamsi animam non haberes, ac proinde ubicumque fueris, sive in solitudine, sive in

(1) Wolf, *ibid.* num. 615, 616.
 (2) *Celossens.*, cap. 3, vers. 5.
 (3) *1 Corinth.*, cap. 6, vers. 18.
 (4) *Matth.*, cap. 15, vers. 19.
 (5) *Eccles.*, cap. 9, vers. 8, 9.

mediis cujuscumque generis occasionibus et periculis. Atque hæc, quæ fusiùs P. Fortunatus a Brixia (1) et alii prosequuntur, sufficiant, ut innotescat quantum absurditatis et veneni lateat in leibnitziano systemate: ratiunculæ vero adversariorum diutius nos tenere non debent (2).

279. E) **Systema Rosminii**, quod fuse expositum legere potes apud P. Mathæum Liberatore (3), tenet animam formaliter uniri ope sensus, quem vocat *fundamentalem*, quem alibi descriptum et refutatum reliquimus (4). Sensus videlicet fundamentalis, qui etiam *animalis* vocatur a Rosminio, est perennis quaedam perceptio, natura saltem prior omni externa sensatione, per quam anima corpus suum sentit (5), et per hanc præcise sui corporis sensationem fundamentalem vel animalem unitur anima cum corpore, prout sensitiva est. Anima vero, prout rationalis, unitur corpori, quatenus intelligentia sua cognoscit hunc ipsum sensum animale absolute et intelligibili modo, nempe instar entitatis cujusdam (6).

Systema
Rosminii de
unione anime
cum corpore

(1) *Metaphysic.* part. 2. num. 160 seqq.

(2) Vide, si vis, aliquas solutas apud P. Salvatore Roselli *Summ. Philos.*, tom. 7, quæst. 20, art. 2), P. Hauser (op. cit. quæst. 1, art. 4). Cfr. difficultates adversus libertatem superius solute num. 93, pag. 265 seqq.

(3) *Composito umano*, num. 323 seqq., pag. 338 seqq.—Roma, 1862.

(4) *Psycholog.* vol. 2.^a, num. 219, 220, pag. 772, 774 seqq.

(5) Vide Rosmini, *Psycholog.* vol. 1, lib. 3, cap. 102.

(6) Rein perspicue explicat ex doctrina magistri fidelissimus discipulus Rosmini Alexander Pestolazza: «L'anima umana è a un tempo e sensitiva e razionale: bisogna vedere spartitamente qual sia il modo suo d'unione e come senziente e come intelligente. Ebbene in qual modo si unisce primieramente l'anima sensitiva al corpo? Si unisce per via di sentimento; e perciò la relazione sua al corpo è la relazione di sensitività: vale a dire che l'anima o il principio sensitivo si unisce al corpo con l'azione stessa del sentirlo (*La Mente* di Antonio Rosmini per Alessandro Pestolazza, num. 6, pag. 86).—Et paulo inferius: «L'anima sensitiva si unisce al corpo sentendolo: il sentirlo è un animarlo». *Ibid.* pag. 88.

«Resterà però a vedersi in che modo si faccia l'unione dell'anima razionale col corpo, perchè se nell'uomo la forma è l'anima razionale, e l'uomo non è una pura intelligenza ma un composto di anima e di

280. PROPOSITO 8.º Systema Rosminianum de unione corporis rejiciendum est.

confutatur.

Prob. 1.^O quia innititur duplici supposito: primo enim statuit sensum illum fundamentalem antecedere omnem sensationem externam, et esse principium et fundamentum omnis alterius sensationis; quod in præcedenti volumine tamquam commentitium exclusimus. Secundo supponit sensum istum constituere puram animæ substantiam (1).

corpo, non sarà vero che l'anima umana sia forma unica nel composto umano, se non si unisca in un solo individuo col corpo, anche in quanto è razionale, e ne sia quindi la forma....

«Osserva primieramente il Rosmini che l'attività razionale è un principio che racchiude virtualmente anche l'attività sensitiva corporea. Ma poiché il principio razionale non può, come tal, sentire corporeamente, convien dire ch'esso contenga l'attività sensitiva in un modo suo proprio. Proprio dell'intendimento si è il percepire tutto, che percepisce, in un modo assoluto. Percepire in un modo assoluto il sensibile si è percepire non immediatamente il sensibile o l'esteso come tale, ma il percepirlo come entità. E siccome ogni cosa, se percepita in modo non relativo al soggetto senziente, ma in modo assoluto, entra nel genere delle entità, così il principio razionale può percepire tutto ciò che percepisce il principio senziente, conoscendolo e affermandolo come un'entità, come un reale in cui si realizza parte, per dir così, dell'essenza dell'ente.—(Da ciò il Rosmini conchiude che l'anima razionale è unita al corpo in quanto è unita al sentimento animale; ed è unita al sentimento animale in quanto lo percepisce come un'entità, e implicitamente lo afferma; e per tal modo del percepito e del percipiente si fa un solo ente, una sola cosa. Da una parte infatti abbiamo il sentimento fondamentale animale, dall'altra l'intuizione primitiva dell'ente ideale; al di sopra di queste due attività sta l'attività razionale, che applicando l'ente ideale al sentito primitivo, lo percepisce intellettivamente. Perciò l'unità dell'anima e l'unità dell'uomo sta in questo principio razionale, a cui è dato da percepire il sentito corporeo fondamentale. Anzi l'unità dell'uomo si fonda appunto in un sentimento unico proprio del principio razionale, nel quale c'è il sentimento animale come percepito e il sentimento razionale stesso.... Ecco dunque spiegata la natura di questo nesso che stringe in un solo individuo l'anima razionale col corpo umano. Quel nesso consiste in una primitiva, naturale e continua percezione del sentimento fondamentale animales. Id., ibid., pag. 90.

(1) «Abbiamo trovato nel fondo dell'Io un sentimento anteriore alla coscienza, che costituisce propriamente la sostanza pura dell'anima». Rosmini, *Psycholog.*, lib. 1, cap. 5, num. 81. Cfr. *Saggio*

quod pariter falsissimum est. 2.^O Præterea unio animæ cum corpore secundum Rosminium non potest esse realis, sed tantum intentionalis. Sane unio ista vel est effectus quidam sensationis, qua anima corpus suum percipit, vel est formaliter ipsa sensitio. Primum falsissimum est, quia sensitio et generatim cognitio est actus immanens, nihil extra animam vel ipsam potentiam efficiens. Alterum vero non importat nisi unionem pure intentionalem, qualis intercedit inter cognoscens et cognitum. 3.º Sensatio fundamentalis refert experimentaliter modo corpus tamquam aliquid ad nos spectans. Atqui hoc necessario præsupponit unionem jam peractam, saltem ratione, immo et tempore prius. Saltem quidem ratione prius, quia sentire cum veritate ut nostrum non possumus, nisi quod reapse nostrum est; at si corpus est aliquid nostrum, seu ad nos pertinens, jam unitum est. *Tempore etiam præcedit* unio sensationem fundamentalem, quia quicquid dicat Rosminius, sensitio proprii corporis nec antecedit sensationes externas, nec habetur ab homine nisi multo post, quam anima est corpori unita. Quam enim, queso, sensationem corporis habet embryo humanus in utero materno? 4.º Denique in opinione Rosmini corpus potius, quam anima, dicitur in quodam sensu forma cognoscentis, quatenus intentionaliter recipitur in cognoscente illique adhæret. Id quod ultro fatetur Rosminius (1). Atqui absurdum est dicere relate ad hominem, quod anima non sit forma corporis, sed e contrario corpus sit animæ forma, eaque substantialis. Ergo absurdum est quoque Rosminianum commentum. Plura dabit P. Mathæus Liberatore in præclaro suo opere *Composito humano*.

sull'origine delle idee, vol. 2, part. 5, cap. 1, art. 11, apud *Psycholog.* nostram, vol. 2, pag. 771, nota (1).

(1) «L'inteso primitivo si può chiamare forma dell'intelligente, così anche il sentito si può chiamare forma del senziente». Rosmini, *Psycholog.*, vol. 1, lib. 2, cap. 9, art. 2, num. 11. Et alibi: «La forma sostanziale del corpo è più tosto un effetto dell'anima e il termine interno della sua operazione: e però non è l'anima stessa che sia forma sostanziale del corpo». Id. *Psycholog.*, vol. 2, lib. 1, cap. 11, num. 840. Et paulo post: «Il sentito può dirsi forma sostanziale dell'anima». Id. vol. 2, lib. 1, cap. 11, num. 851.